

علم أصول الفقه

١٧

اوامر ١-٨-٩٥

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

۲- تفاوت کار اصولی و لغوی در بحث الفاظ

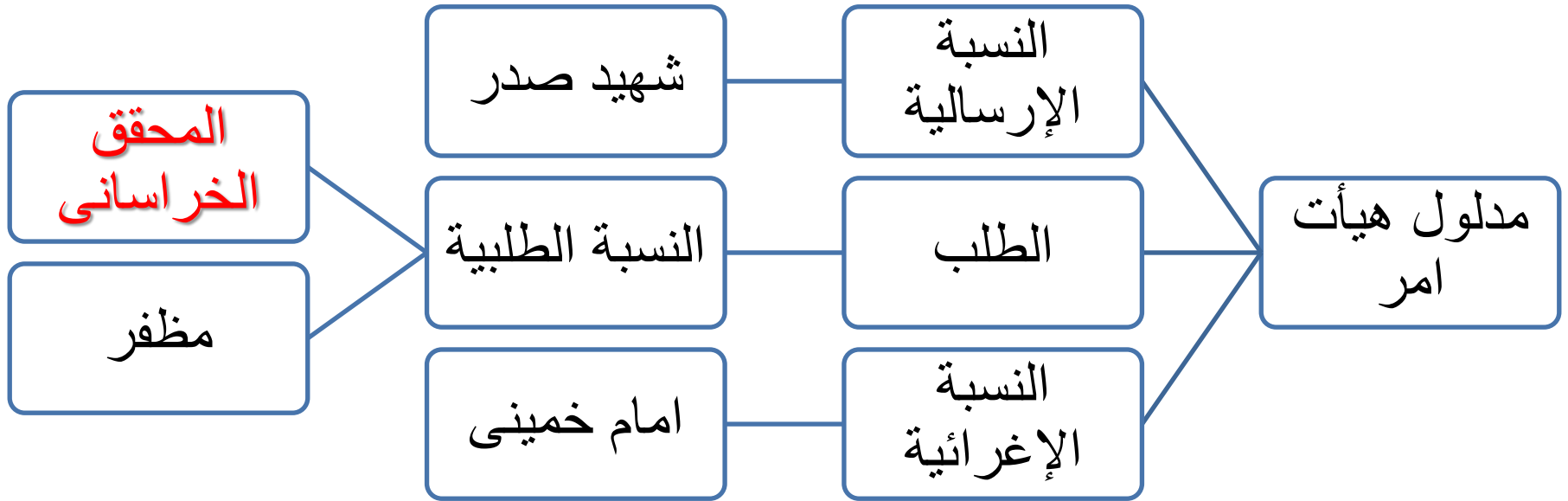

ماده

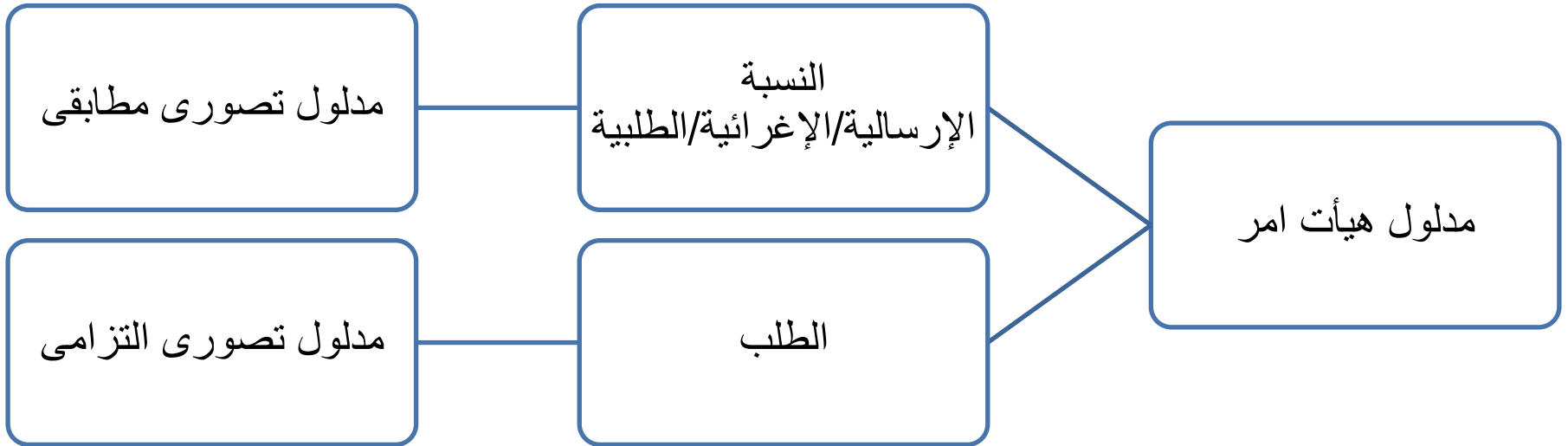
هيأت

امر

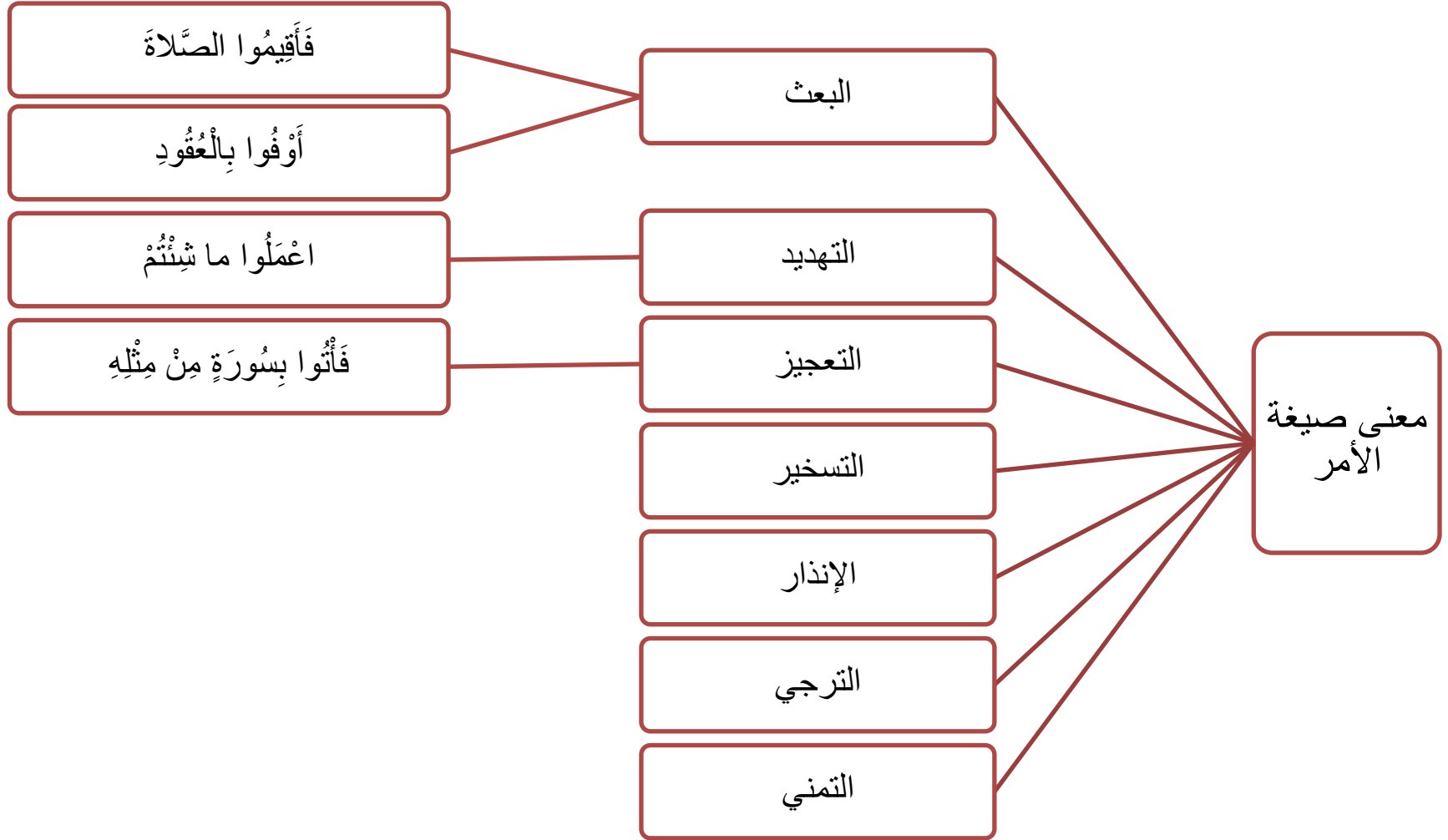
مدلول هيأت امر

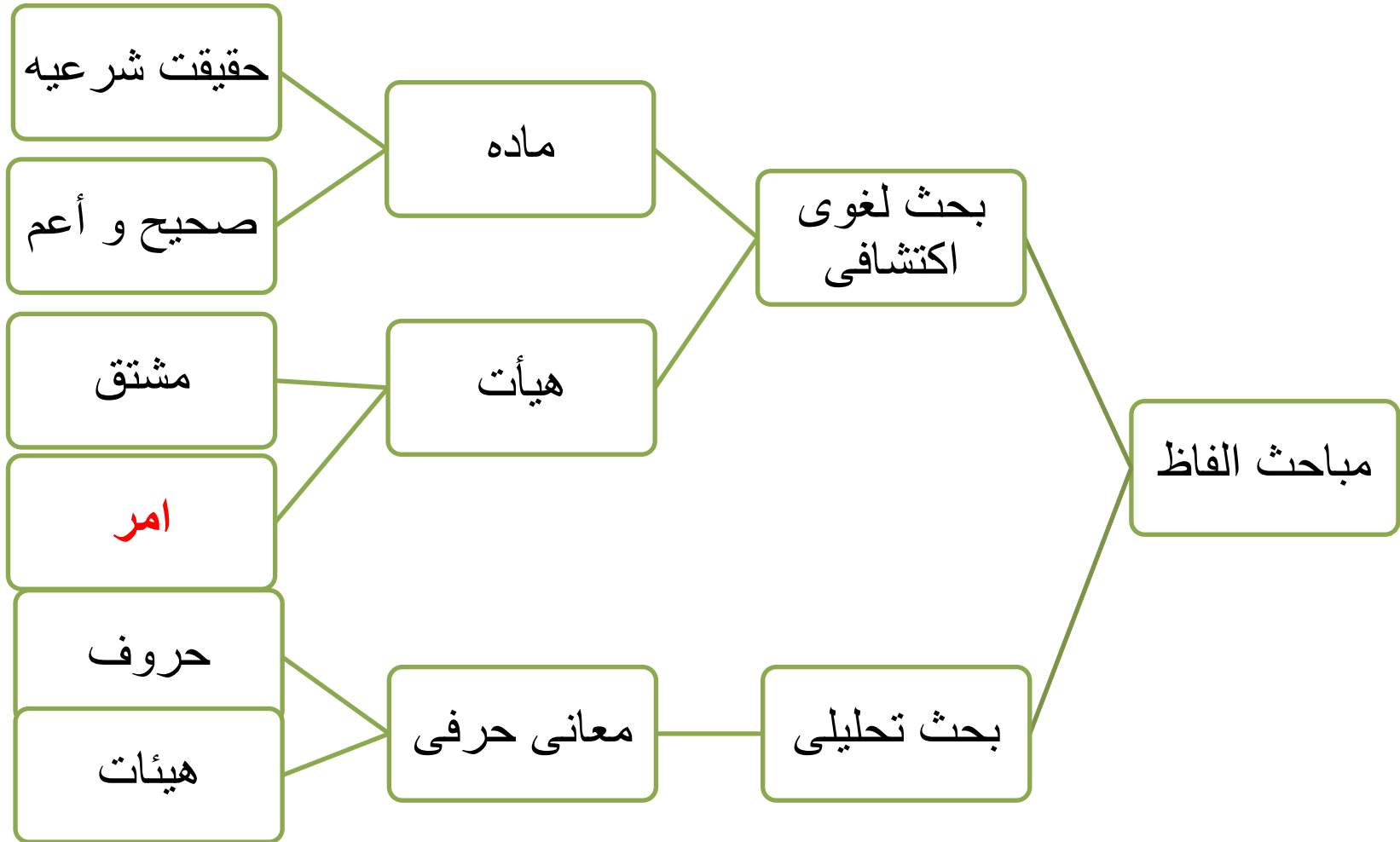
مدلول هيأت امر

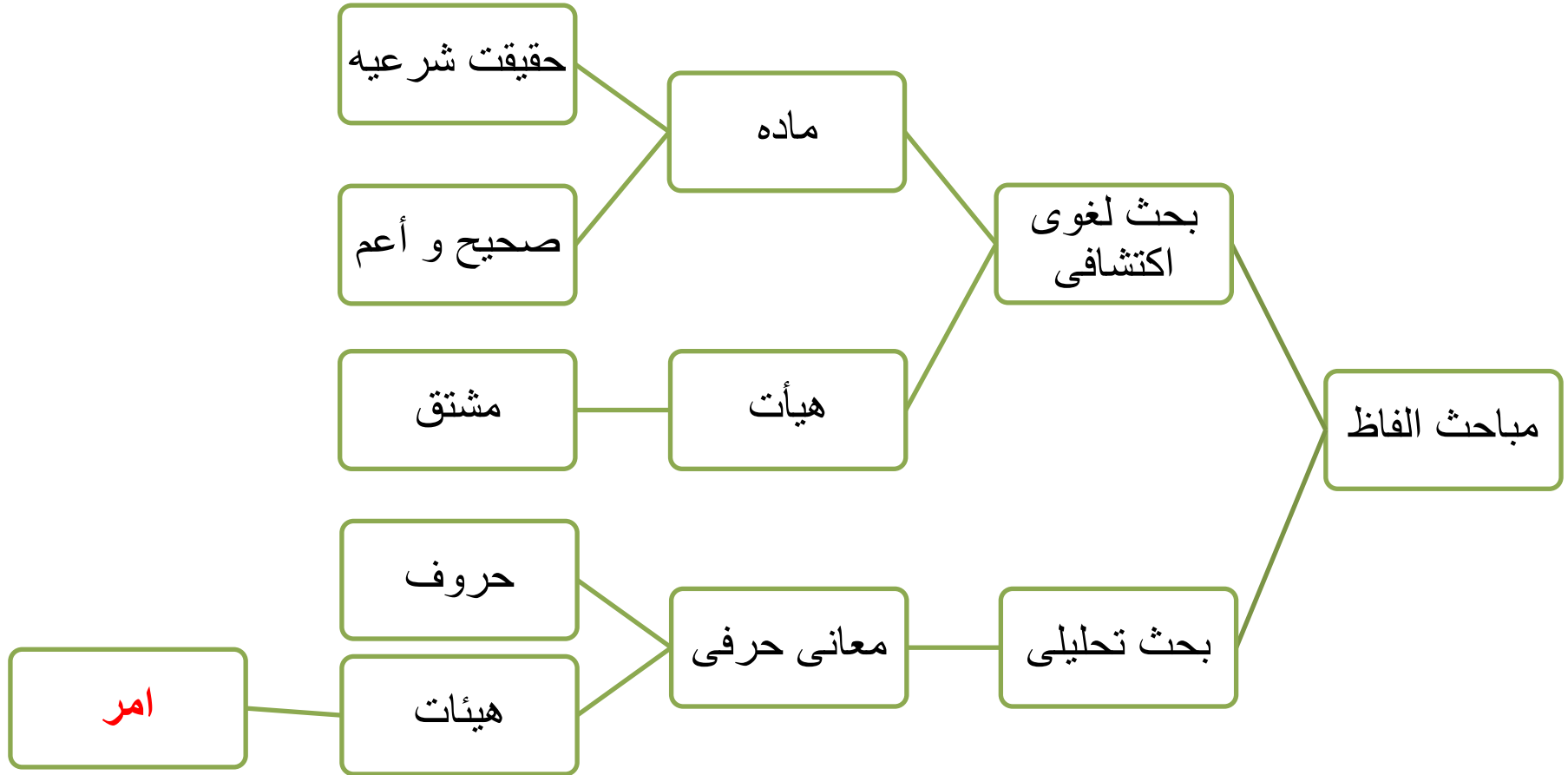
استعمال هيأت امر در غير طلب

۲- تفاوت کار اصولی و لغوی در بحث الفاظ

۲- تفاوت کار اصولی و لغوی در بحث الفاظ

نظریه
مشهور

وضع صیغه امر برای
وجوب

مرحوم
نائینی

حکم عقل به دلالت امر
بر وجوب

حضرت امام

حکم عقلا به دلالت امر
بر وجوب

آقا ضیاء
عراقی

ظهور امر در وجوب،
ظهور اطلاق است

منشأ ظهور امر
در وجوب

منشأ ظهور امر در
وجوب

وضع صيغة امر برای
وجوب

حکم عقل به دلالت امر بر
وجوب

حکم عقلا به دلالت امر بر
وجوب

ظهور امر در وجوب، ظهور
اطلاقی است

نظریه
مشهور

مرحوم نائینی

حضرت امام

آقا ضیاء
عراقی

استعمال امر در
غیر وجوب
مجازی است.

منشأ ظهور امر در
وجوب

وضع صیغه امر برای
وجوب

حکم عقل به دلالت امر بر
وجوب

حکم عقلا به دلالت امر بر
وجوب

ظهور امر در وجوب، ظهور
اطلاقی است

نظریه
مشهور

مرحوم نائینی

حضرت امام

آقا ضیاء
عراقی

استعمال امر در
غیر وجوب
مجازی است.

حکم عقل غیر از
حکم عقلا است.

وضع

لزوم

اطلاق

منشأ ظهور

نظريه
مشهور

وضع صيغه امر برای
وجوب

آقا ضياء
عراقی

ظهور امر در وجوب،
ظهور اطلاقى است

منشأ ظهور امر
در وجوب

تصوير
اطلاق

ظهور امر در وجوب،
ظهور اطلاقى است

منشأ ظهور
امر در وجوب

منشأ ظهور
امر در وجوب

ظهور امر در وجوب،
ظهور اطلاق است

تصوير
اطلاق

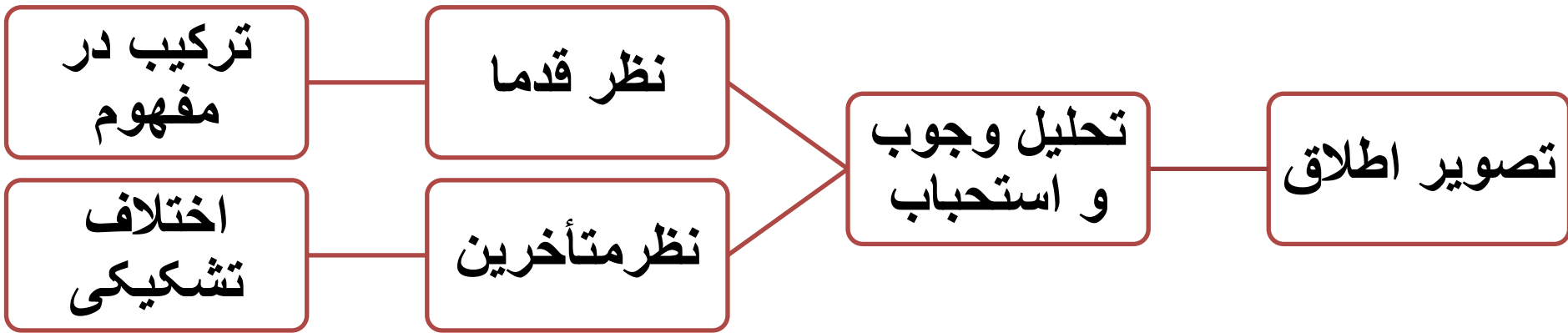
تحليل وجوب و
استحباب

منشأ ظهور
امر در وجوب

ظهور امر در وجوب،
ظهور اطلاقى است

تصوير
اطلاق

تحليل وجوب و
استحباب

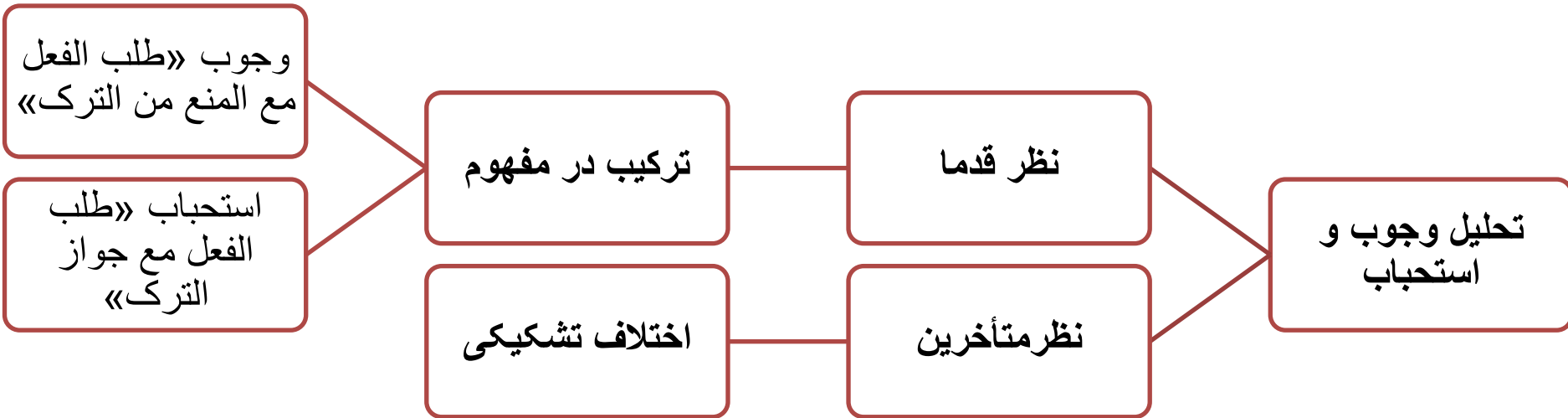
ترکیب در
مفهوم

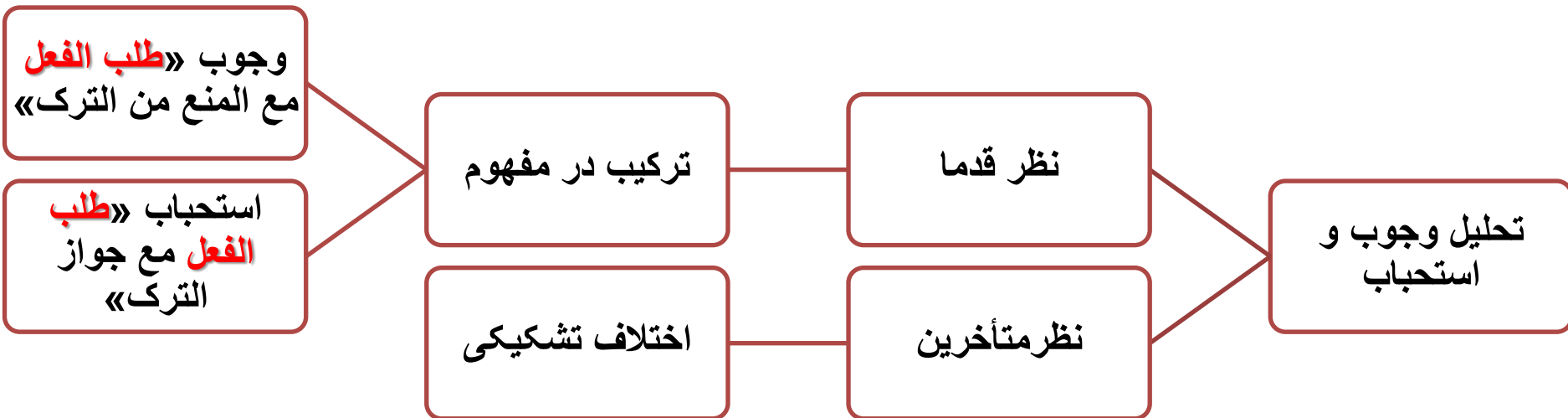
نظر قدما

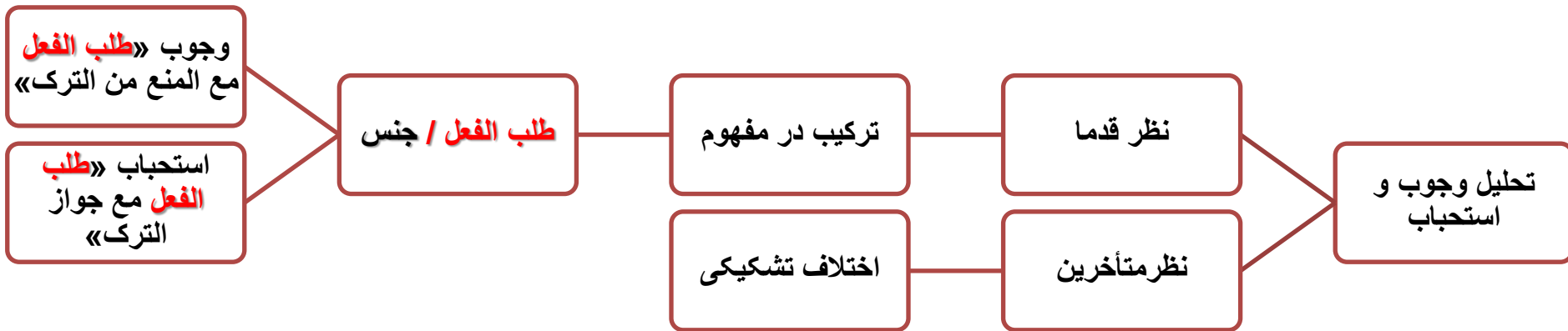
اختلاف
تشکیکی

نظر متأخرین

تحلیل وجوب
و استحباب

تحليل وجوب و استحباب

وجوب «طلب الفعل» مع المنع من الترك

استحباب «طلب الفعل» مع جواز الترك

طلب الفعل / جنس

تركيب در مفهوم

نظر قدا

تحليل وجوب و استحباب

نظر قدما

نظر متأخرين

ترکیب در مفهوم

اختلاف تشکیکی

طلب الفعل / جنس

وجوب «طلب الفعل»
مع المنع من الترك»

استحباب «طلب
الفعل مع جواز
الترك»

تحليل وجوب و استحباب

نظر قدما

نظر متأخرين

تركيب در مفهوم

اختلاف تشكيكي

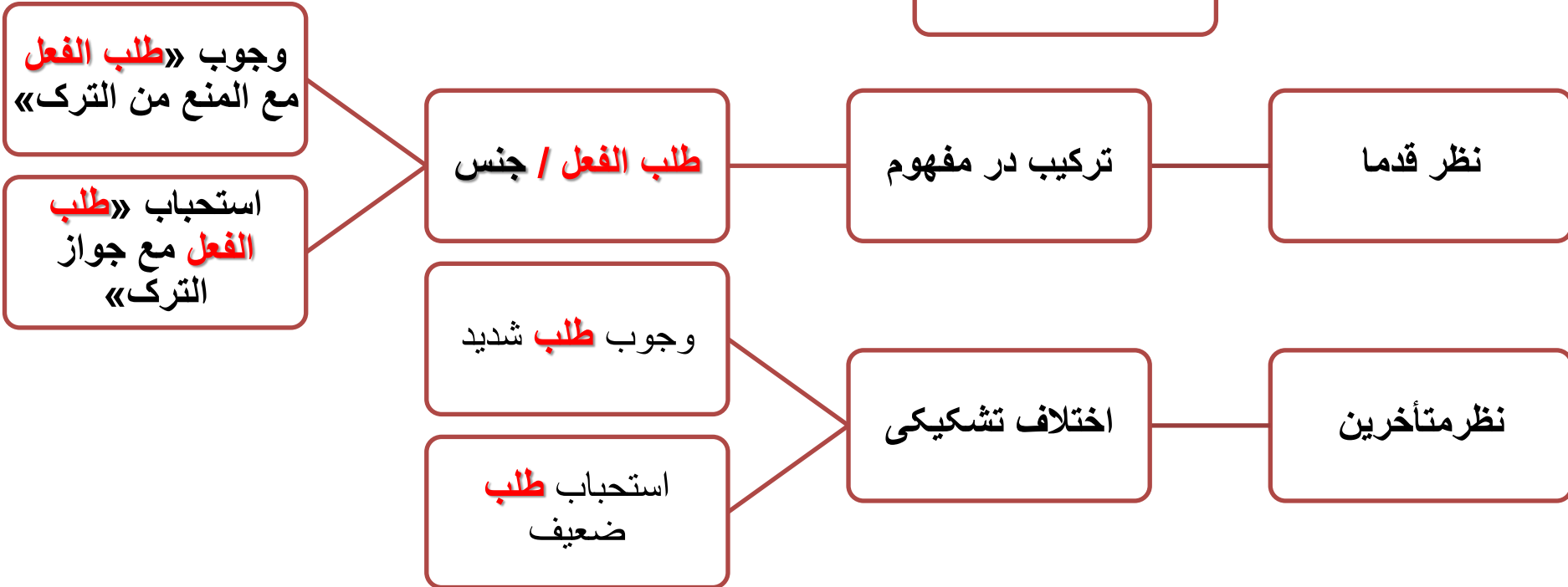
طلب الفعل / جنس

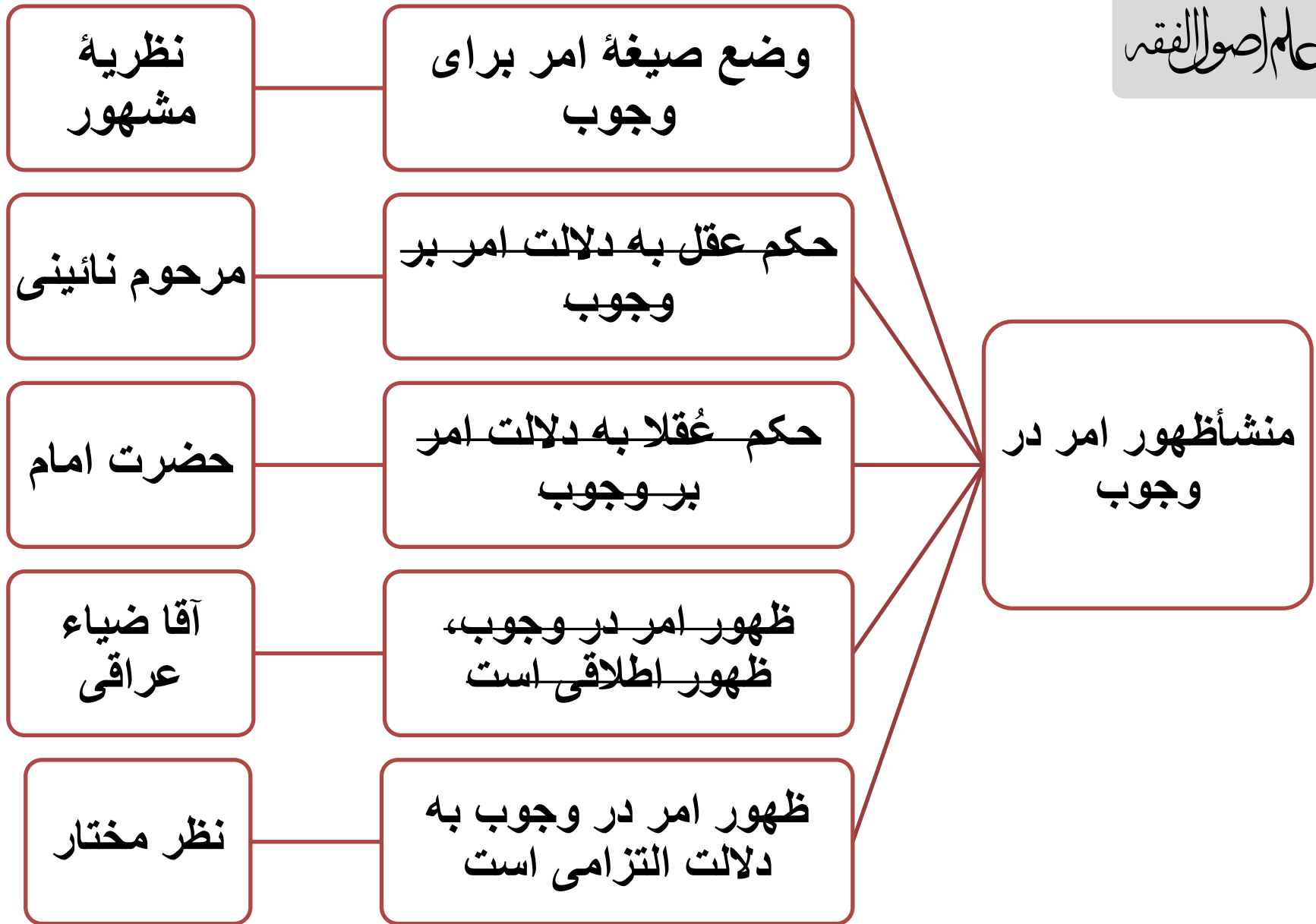
وجوب «طلب الفعل»
مع المنع من الترك»

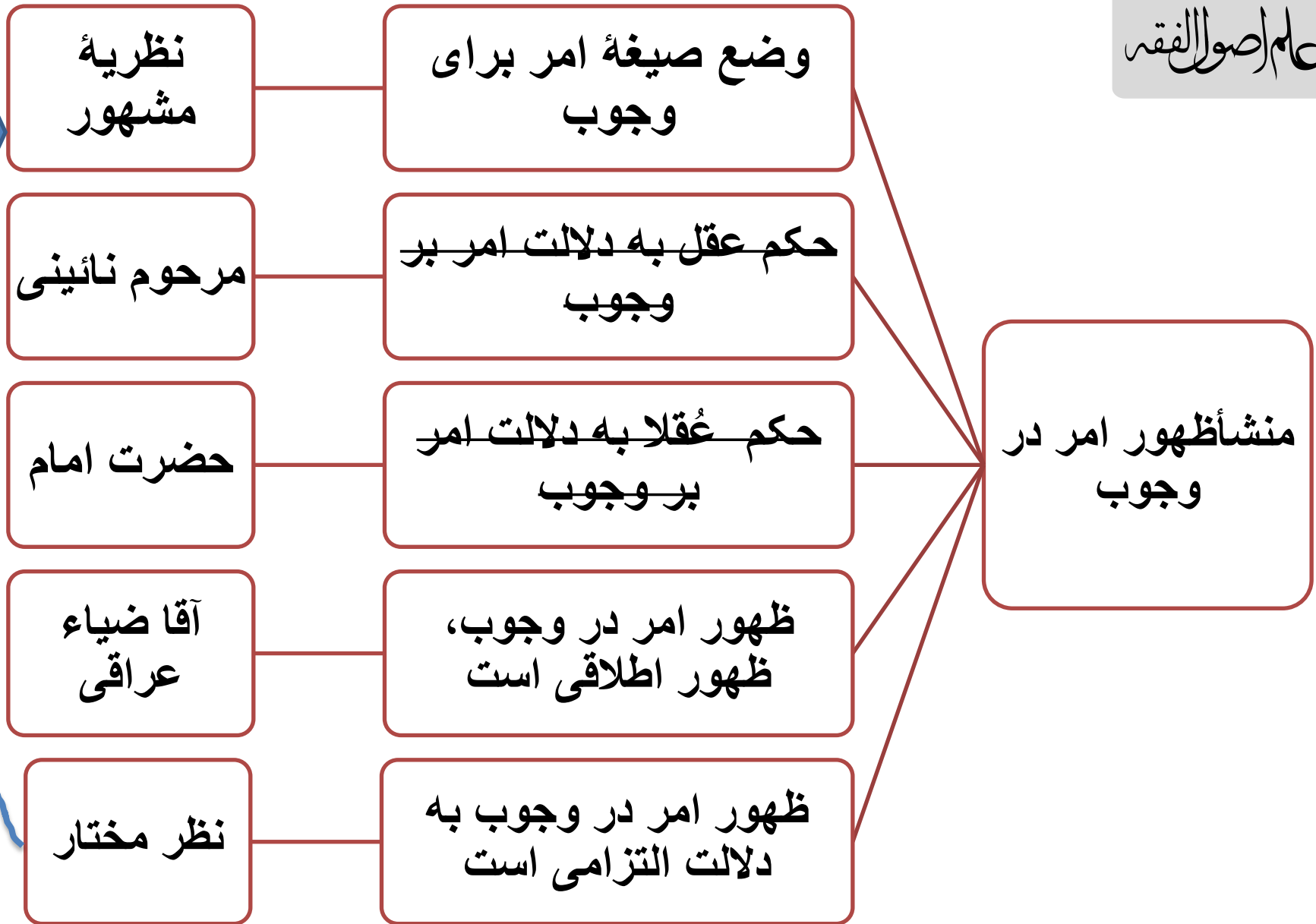
استحباب «طلب
الفعل» مع جواز
الترك»

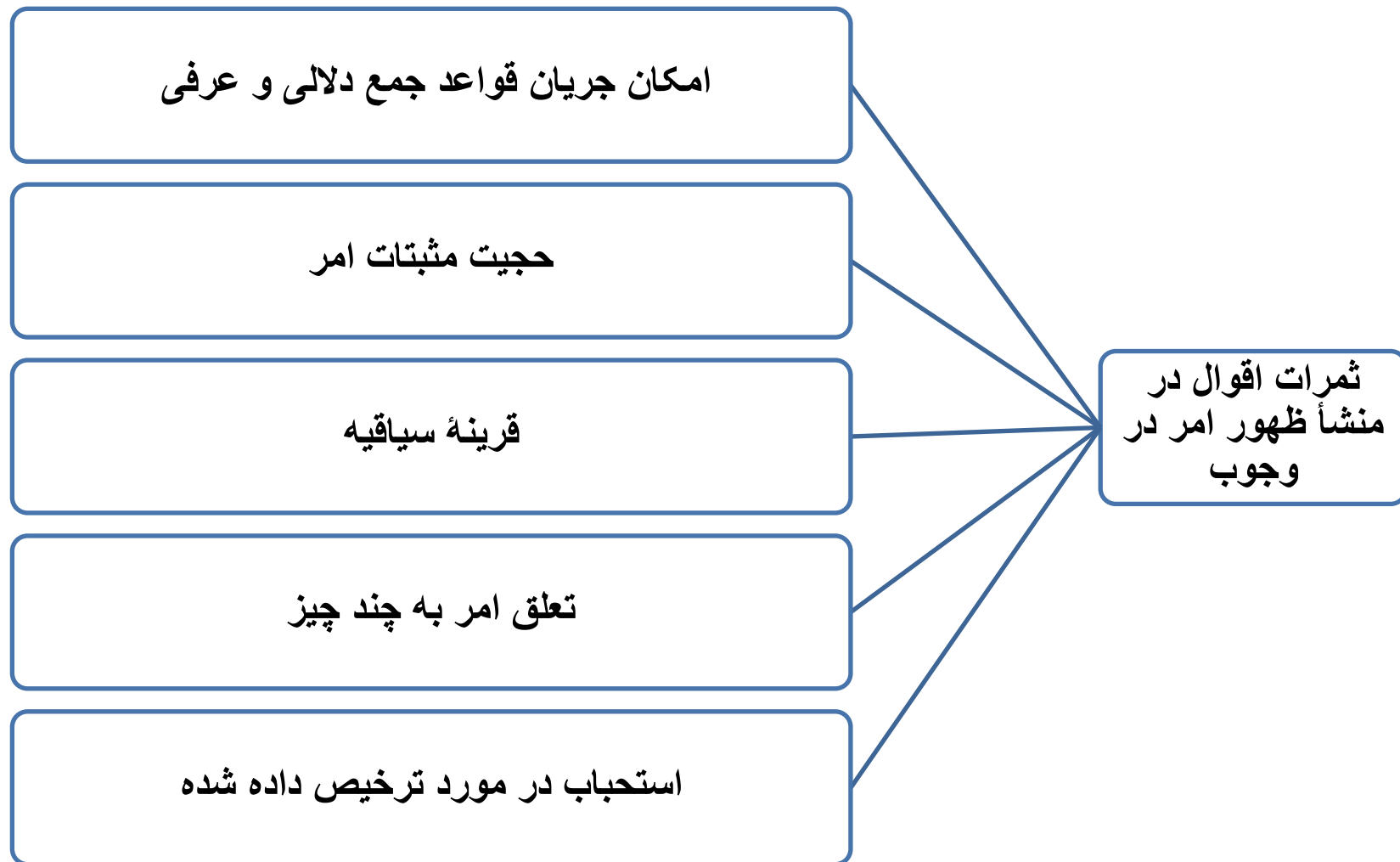
موضوع له هيات
امر

تحليل وجوب و استحباب

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

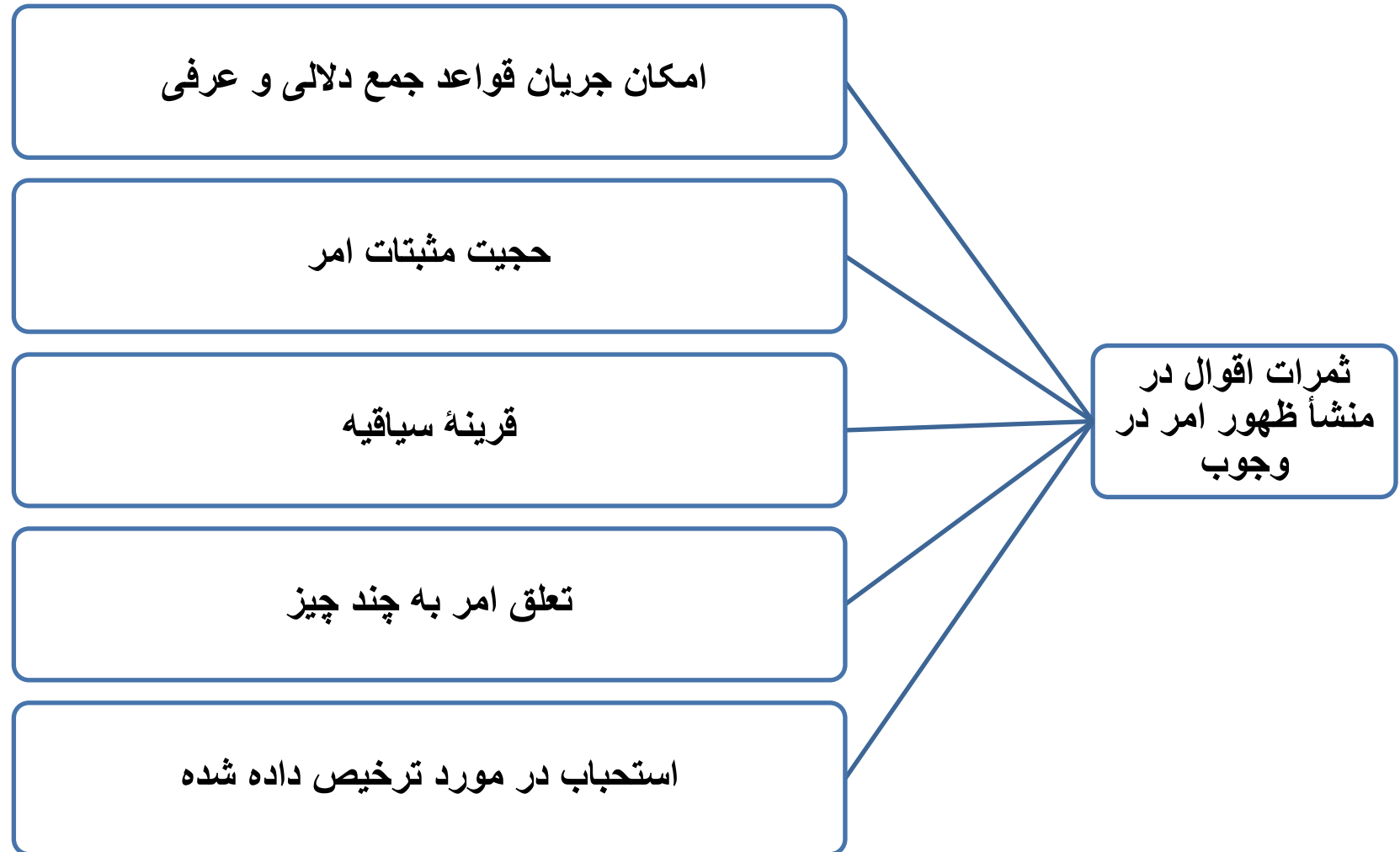
- ۱. امکان جریان قواعد جمع دلالتی و عرفی
- بنا بر مسلک اول و چهارم و پنجم قواعد جمع دلالتی و عرفی در بحث امر حاکم خواهد بود.
- مسلک اول یعنی نظریه مشهور می گوید امر برای وجوب وضع شده است.
- نظریه چهارم همان نظریه شهید صدر - رضوان الله علیه - و مرحوم آقا ضیاء عراقی است که می گوید امر به اطلاق بر وجوب دلالت می کند.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- نظریة پنجم مختار ما بود که گفتیم امر بر وجوب دلالت می کند نه به اطلاق، بلکه به کمک وضع (دلالت التزامی).
- این سه نظر در این جهت با هم مشترک اند که به هر حال دلالت بر وجوب جزء دلالت های لفظی می شود.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- اما نظریة دوم و نظریة سوم به ترتیب، وجوب را حکم عقل و حکم عقلا معرفی می‌کنند. بنابراین از دایرة مدالیل لفظی خارج است.
- بنابراین قواعد جمع دلالی و قواعد جمع عرفی که در وادی مدالیل لفظی مطرح هستند در آن سه نظریة بخلاف نظریة اول دوم و سوم جاری‌اند. در این دو نظریه معیارهای احکام عقلی یا احکام عقلائی جاری می‌گردد.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

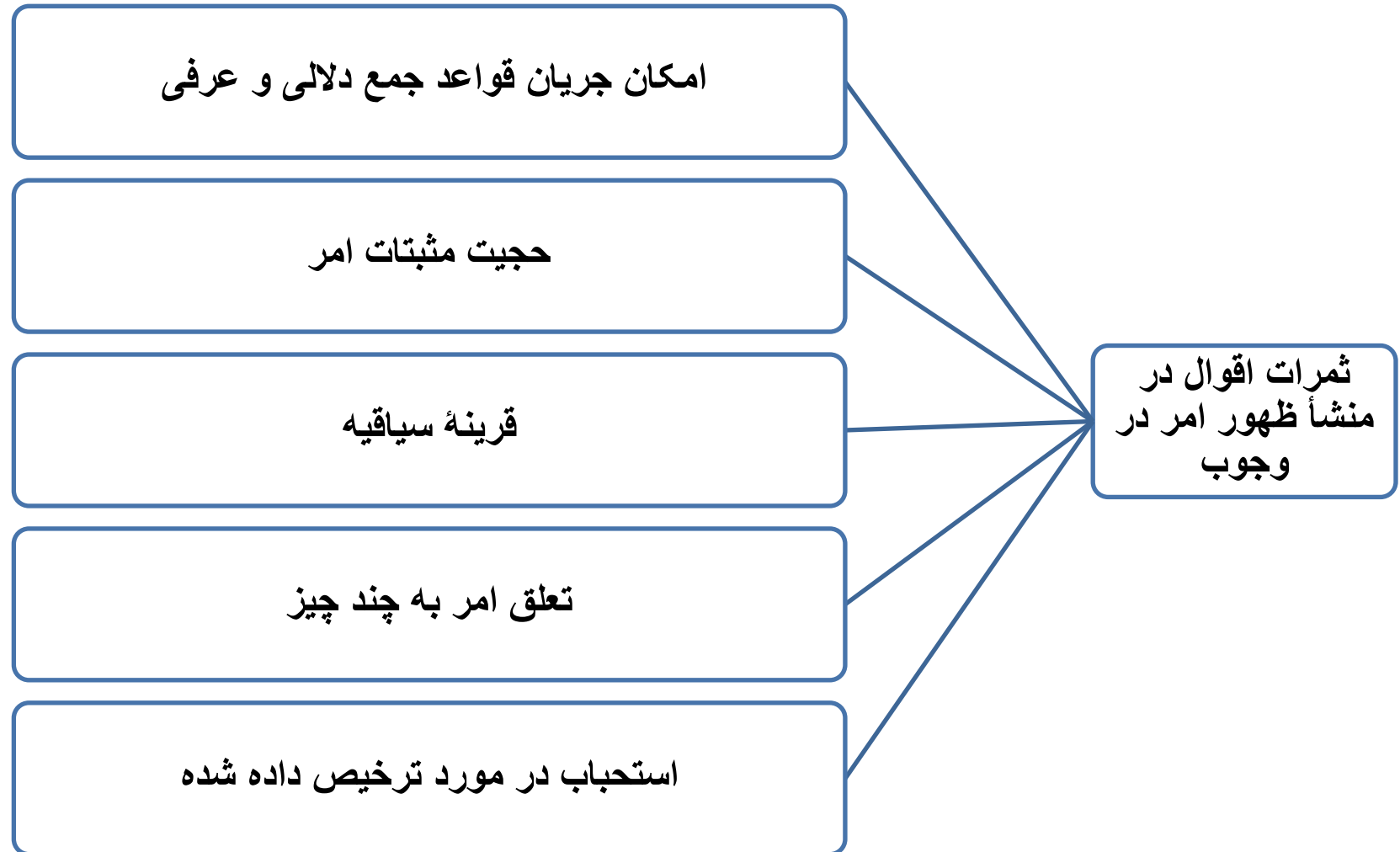
- ۲. حجیت مثبتات امر
- بنا بر نظریه اول، چهارم و پنجم، لوازم وجوب ثابت می شود؛ یعنی اگر خود وجوب یک لازمی داشته باشد، امر علاوه بر وجوب، آن لازم را هم ثابت می کند.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- شهید صدر - رضوان الله علیه - می گوید فرض کنید ما از خارج می دانیم که دعا در اول ماه هنگام رؤیت هلال با دعا در آخر ماه به لحاظ محبوبیت و ملاک مساوی هستند؛ یعنی اگر یکی از این دو واجب است، آن دیگری هم واجب خواهد بود و اگر یکی از آن دو مستحب است، آن دیگری هم مستحب خواهد بود. حال با یک دلیلی ثابت کنیم که یکی از این دو واجب است؛ مثلاً شارع بگوید: «أدع عند رؤية الهلال يوم الأول من الشهر». بنا بر هر سه نظر می گوئیم امر «أدع» بر وجوب دلالت می کند. در اینجا با توجه به تساوی محبوبیت دعا در اول ماه با محبوبیت دعا در پایان ماه، لازمه آن وجوب یعنی وجوب دعای پایان ماه هم ثابت می شود.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- اما اگر وجوب حکم عقل یا حکم عقلا باشد، برای صدور حکم عقلی یا عقلائی باید احراز کرد موضوع حکم عقل و حکم عقلا تحقق پیدا کرده است در حالی که فرض این است که موضوع حکم عقل یا عقلا یعنی امر بدون ترخیص در ترک، در مورد دعا در پایان ماه محرز نیست؛ زیرا برای پایان ماه امری نداریم.
- در واقع طبق آن سه نظریه، این لازم، مثبت اماره محسوب می شود و مثبتات امارات حجت خواهند بود.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- ۳. قرینه سیاقیه
- آیا قرینه سیاقیه تأثیری در ظهور امر در وجوب دارد یا خیر؟ مقصود از قرینه سیاقیه این است که چند امر در سیاق واحد وارد شوند. مثل اینکه مولا بفرماید: «إِغْتَسِلْ لِلْجُمُعَةِ وَ صَلِّ صَلَاةَ الْجُمُعَةِ وَ صُمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ: روز جمعه غسل کنید و نماز جمعه بخوانید و ماه مبارک رمضان روزه بگیرید». در اینجا اگر می‌دانیم بعضی از این اوامر امر وجوبی نیستند؛ مثلاً می‌دانیم امر در مورد غسل جمعه وجوبی نیست، آیا این دانسته ما باعث می‌شود که ظهور بقیة آن اوامر در وجوب با تردید مواجه شود؟

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- شهید صدر - رضوان الله عليه - می فرمایند اگر طبق مبنای مشهور صیغة امر برای وجوب وضع شده باشد (تمام موضوع له یا جزء آن)، در این صورت چون مولا در یک مورد موضوع له را اراده نکرده است، ظهور سایر موارد در وجوب را نمی توان پذیرفت.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- این بحث مبتنی است بر اینکه اصلاً قرینه سیاقیه را به عنوان قرینه قبول داشته باشیم و وحدت سیاق را قرینه بدانیم. مشهور فقها گفته‌اند که وقتی اوامر متعددی در سیاق واحد قرار بگیرند و مقصود از یکی از آن‌ها وجوب نباشد ظهور سایر اوامر در وجوب هم گرفتار اختلال می‌شود.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- اگر مبنای مرحوم نائینی یا مبنای مرحوم آقا ضیاء حضرت امام را داشته باشیم، این اشکال پیش نمی آید؛ زیرا در برطبق این دو مبنا وجوب اصلاً مدلول لفظ نیست، بلکه حکم عقل است که موضوع آن عبارت است از امر به همراه عدم ترخیص در ترک.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- ما سه امر در این عبارت داریم در مورد امر اول می دانیم ترخیص در ترک داریم اما در مورد امر دوم و سوم ترخیص در ترک معلوم نیست. بنابراین در اولی عقل به وجوب حکم نمی کند ولی در دومی و سومی چون موضوع حکمش تأمین است، به وجوب حکم می کند.
- همین بیان در نظریه حضرت امام - رضوان الله علیه - هم قابل تکرار است بدین صورت که موضوع حکم عقلا عبارت است از امر و عدم ترخیص در ترک. در فقرة اول ترخیص در ترک آمده است اما در دو فقرة دوم و سوم ترخیص نیامده است و چون موضوع حکم عقلا تأمین است، عقلا به وجوب حکم خواهند کرد.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

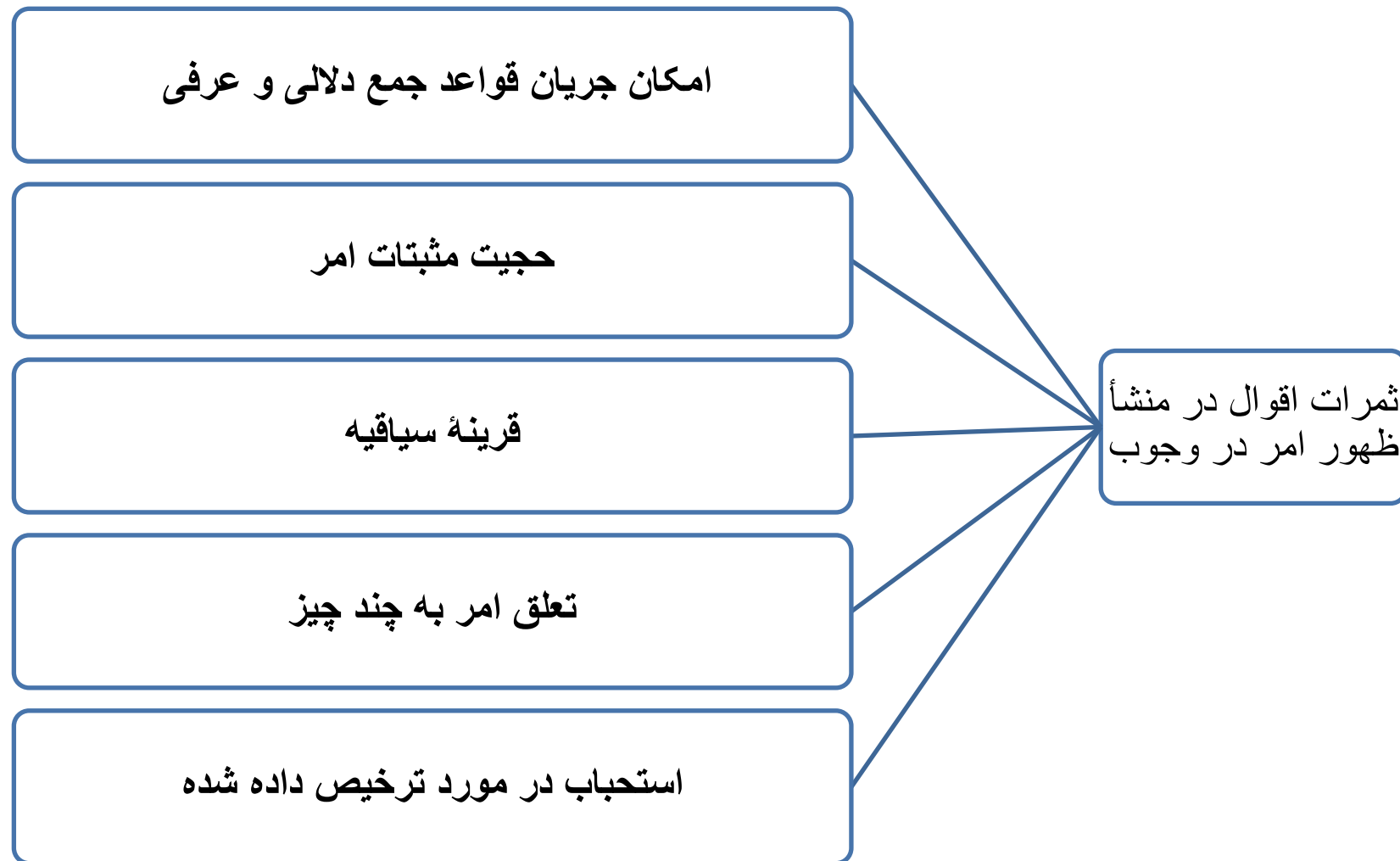
- بنابر نظریة چهارم که مختار شهید صدر - رضوان الله علیه - بود، وضعیت به همین شکل است؛ زیرا امر در هیچ از یک از این سه امر در وجوب استعمال نشده است. حداکثر اطلاق این اوامر باعث می شد حمل بر وجوبی شوند. حال که می دانیم در فقره اول وجوب مراد نیست، در واقع قرینه‌ای داریم که ناقض اطلاق امر اول است اما اطلاق در امر دیگر همچنان به حال خود باقی است.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- عین این بیانی که ایشان در مورد اطلاق فرمودند، در مورد نظریه مختار ما قابل تطبیق است؛ چون بنا بر آن نظریه هم وجوب هیچ وقت مستعمل فیه هیأت امر نیست، بلکه مدلول التزامی صیغه امر است. این مدلول التزامی در جایی که قرینه داریم متکلم آن را اراده نکرده است، از دایره مراد جدی خارج خواهد شد و اگر قرینه‌ای نبود، حکم می‌کنیم که در محدوده مراد جدی متکلم است. در اینجا نیز قرینه داریم که در امر اول، مدلول التزامی (وجوب) مراد نیست اما در امر دوم و سوم چنین قرینه‌ای نداریم و همچنان دلالتشان بر مدلول التزامی و حکم به اینکه این مدلول التزامی در محدوده مراد جدی است، به حال خود باقی است.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- این ثمره را شهید صدر - رضوان الله عليه - با فرض پذیرش قرینه سیاقیه مطرح کرده است و در واقع مماشات با مشهور است؛ زیرا مشهور گفتند قرینه سیاقیه داریم و وقتی یکی از این اوامر استحبابی است، بقیه را نمی توانیم حمل بر وجوب کنیم در حالی که هر دو مطلب مردود است. ما قرینه سیاقیه را نمی پذیریم؛ یعنی صرف اینکه چند امر در کنار هم قرار بگیرند، هیچ قرینیتی ندارد که مراد از همه آنها یا مستعمل فیه آنها یکی است. با فرض اینکه قرینه سیاقیه داریم، بیان ایشان قبول نیست؛ زیرا اینکه می دانیم امر اول در موضوع له (وجوب) استعمال نشده است، باعث نمی شود که در امر دوم و سوم أصالة الحقیقه جاری نشود. بنابراین حتی طبق مبنای مشهور هم این بحث تمام نیست و از این جهت با سایر مبانی در نتیجه فرقی ندارد. مباحث الأصول (الحائری) القسم ۱، ج ۲، ص ۵۴ - ۵۵.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- و منها - انه لو ورد أمر بطبيعي فعل كما إذا ورد أكرم العالم و علمنا من الخارج بان إكرام غير الفقيه لا يجب فهل يمكن إثبات استحباب إكرام **غير** الفقيه من العلماء أم لا؟

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- فعلى مسلك الوضع لا يمكن ذلك إذ بعد حمله على الوجوب بمقتضى الوضع له لا بد من تخصيص غير الفقيه و إخراجهم من الدليل و لا يوجد أمر آخر فيه لکی يحمل على الاستحباب و هذا بخلافه على مسلك حكم العقل بالوجوب لأن الأمر مستعمل فى الطلب على كل حال غاية الأمر ثبت ترخيص فى حصة و لم يثبت فى أخرى فيثبت الاستحباب لا محالة فى الأولى و الوجوب فى الثانية. و كذلك الحال على مسلك الإطلاق إذ لا وجه لرفع اليد عن أصل الطلب فى غير الفقهاء [١].

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- ۴. تعلق امر به چند چیز
- گاهی یک امر به چند چیز تعلق می‌گیرد؛ مثل اینکه مولا می‌گوید: «إغتسل للجمعة و الجنابة». می‌دانیم که غسل جمعه واجب نیست. با وجود این، آیا ظهور اغتسل در وجوب برای جنابت هم از بین می‌رود؟ در اینجا بحث قرینه سیاقیه نیست. اینجا یک امر مطرح است در حالی که در قرینه سیاقیه چند امر جداگانه مطرح بود و فقط سیاق آن‌ها واحد بود.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- بنا بر نظر مشهور، از آنجا که امر در مورد غسل جمعه استعمال در وجوب نشده است، اگر بپذیریم در مورد جنابة در وجوب استعمال شده است، معنایش این است که یک لفظ در یک استعمال واحد هم در معنای حقیقی و هم در معنای مجازی استعمال شده باشد در حالی که چنین چیزی لا اقل عرفاً باطل است.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- بنابراین برای دفع این استحالة عقلی یا عرفی باید إغتسل را بر یک معنایی حمل کرد که هم با وجوب سازگار باشد هم با استحباب؛ یعنی مستعمل فیه را معنای جامع بین وجوب و استحباب دانست که آن معنا هم خودش یک معنای مجازی برای صیغة امر خواهد بود. بنابراین نمی‌توانیم در ناحیه جنابت هم به استناد این دلیل حکم به وجوب کنیم.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- به عبارت دیگر خود این دلیل به تنهایی بر وجوب دلالت نمی‌کند؛ هرچند منافاتی با وجوب غسل جنابت ندارد. پس اگر دلیل دیگری بگوید غسل جنابت واجب است با این دلیل تعارض ندارد.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- همچنین باید توجه داشت که از نظر لفظی، دو امر در اینجا وجود ندارد و تقدیر گرفتن یک امر دیگر هم ضرورت ندارد؛ زیرا یک امر می تواند چند متعلق داشته باشد و متعلقات با واو به هم عطف شوند. حتی اگر به فرض تقدیری در کار بود، معنایش تکرر امر و بعث نبود تا بگوییم از یکی وجوب اراده شده است و دیگری استحباب. اساساً بحث استظهار در حوزه فهم عرفی است و از نظر عرف در اینجا یک امر بیشتر وجود ندارد.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- در آیه «یا ائیها الذین آمنوا اطیعوا اللهَ و اطیعوا الرسولَ و اولى الامر منکم» «اطیعوا» تکرار شده و «الرسول» بر «الله» عطف نشده است در حالی که «اولی الامر» بر الرسول عطف شده و اطیعوا در آن تکرار نشده است.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- گفته‌اند این نحو بیان بدان سبب است که وجوب اطاعت خدا با وجوب اطاعت رسول و اولی الامر متفاوت است و از دو سنخ‌اند. **أطیعوا** در مورد الله ارشادی است اما در مورد الرسول و اولی الامر مولوی است. ما در آن بحث می‌گوییم این طرف مقبول است که تکرر **أطیعوا** نشان دهنده تفاوت معنا بین **أطیعوا الله** و **أطیعوا الرسول** است اما آن طرف که اگر **أطیعوا** تکرار نمی‌شد، نمی‌توانست هم در ارشاد باشد و هم در مولویت، تأمل دارد.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- آقای صدر - رضوان الله عليه - می فرمایند اگر به مبنای مرحوم نائینی یا مبنای ~~مرحوم نائینی~~ حضرت امام قائل باشیم، دیگر این اشکال مطرح نخواهد شد؛ زیرا امر به جمعه قرینه بر ترخیص دارد و امر به جنابت قرینه بر ترخیص ندارد. در مورد اولی عقل به وجوب حکم نمی کند ولی در مورد دومی همچنان عقل به وجوب حکم می کند. اینجا اصلاً امر در چند معنا استعمال نمی شود تا اشکال استعمال در اکثر از یک معنا پیش آید؛ چون بنا بر مبنای ایشان امر فقط در طلب استعمال می شود نه در وجوب و استحباب.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- طبق مبنای مرحوم آقا ضیاء هم همین امر در وجوب استعمال نمی‌شود، بلکه در طلب یا نسبت بعثیه به کار می‌رود. حداکثر اگر قرینه‌ای نبود، اطلاق صیغه امر وجوب را اقتضا می‌کند و اگر قرینه‌ای بود مثل امر به جمعه، در همان مورد اطلاق شکسته می‌شود و این اقتضا وجود ندارد.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- ممکن است کسی بگوید دلالت وضعی قوی تر از دلالت اطلاقی است. چطور ممکن است یک قرینه دلالت وضعی را مخدوش کند اما دلالت اطلاقی را نتواند از بین ببرد؟ پاسخ آن است که این اقوائت مطلب به حقی است ولی در اینجا نکته مخدوش شدن دلالت به یک محذور دیگری برمی گردد.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- بنا بر وضع إغتسل برای وجوب، اگر قرار باشد در مورد جمعه در استحباب استعمال شده باشد و همزمان در مورد جنابت در وجوب به کار رفته باشد، استعمال لفظ در بیش از یک معنی پیش می آید که لا اقل عرفاً مستهجن است؛ اگر نگوییم عقلاً هم ممکن نیست.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- اما بنا بر نظریه اطلاق اصلاً امر نه در مورد جنابت و نه در مورد جمعه در وجوب استعمال نشده است، بلکه در طلب یا نسبت بعثیه استعمال شده است و قرینه مراد جدی در مورد جمعه را نشان داده است و این باعث نمی‌شود که اطلاق در مورد جنابت هم شکسته شود. وقتی در موارد اطلاق قرینه‌ای می‌آید و تقیید می‌کند، اطلاق مطلق نسبت به سایر قیود همچنان به حال خود باقی می‌ماند. مطلق بعد از تقیید مجمل نمی‌شود؛ مثلاً اگر گفت: «أعتق رقبة» بعد مقید کرد: «لا تعتق رقبة کافرة»، مطلق به لحاظ ایمان و کفر مقید است اما اگر شک می‌کنیم به لحاظ با سواد و بی سواد بودن هم مقید شده است یا نه اطلاق رقبة به حال خودش باقی می‌ماند.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- عین این بیانی که ایشان در مورد اطلاق فرموده‌اند، در نظریه مختار هم جاری است؛ چون بنا بر آن نظریه هم وجوب مستعمل فیہ لفظ نیست، بلکه مدلول التزامی آن است. قرینه می‌گوید در جمعه آن مدلول التزامی مراد جدی نیست ولی در جنابت چون قرینه‌ای وجود ندارد، أصالة التطابق اقتضا می‌کند که مراد جدی همان وجوب باشد.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- بعضی مثل مرحوم آخوند گفته‌اند عقلاً باطل است. (کفاية الأصول، ص ۳۶). مثل مرحوم سید صاحب عروه عقلاً ممکن است و شهید صدر معتقد است عرفاً باطل است؛ هر چند عقلاً اشکالی نداشته باشد. ما در بحث خودش توضیح داده‌ایم که اگر این مسأله درست تقریر شود، سخن مرحوم آخوند درست است؛ یعنی استعمال لفظ در بیش از یک معنی عقلاً باطل است.
- بحوث فی علم الأصول، ج ۲، ص ۲۵.

ثمرات اقوال در منشأ ظهور امر در وجوب

- . النساء: ۵۹
- . بحوث فی علم الأصول، ج ۲، ص ۲۵.

